

Az individuum és a technika

Emberkép és technika-kritika a látomásos költészet eszközeivel

TÓTH GÁBOR

Nagy László költészetében a modern technikai civilizáció éles, kifinomult lírai igénnyel megformált kritikája a '60-as évek alkotói periódusában bontakozott ki. Ezen időszak egyben a költő életművének legérettebb szakaszaként tartható számon, melyben a modern nagyvárosi ember elidegenedett, eredeti gyökerétől eltávolodott életvitele a látomásos poétika eszközeivel ábrázolódik. A költő érett alkotói korszakában született versekre általánosságban jellemző, hogy elsődleges szervezőelvük a valóság egyetemes rendszerezésének igénye, amely a szubjektumot körülvevő világ egészszleges ábrázolására irányul. A téma szempontjából mindenekelőtt a *Búcsúzik a lovacska*, a *Menyegző* és bizonyos tekintetben a *Himnusz minden időben* című alkotások emelendők ki, mivel ezekben az aktuális történelmi kor sajátosságaira irányuló reflexió explicit formában mutatkozik meg. E költemények általános karaktere a metaforikus keretbe helyezett, nagyszabású víziók sajátos rendet képviselő burjánzása, valamint a költői én és a világ viszonyát uraló apokaliptikus látásmód.

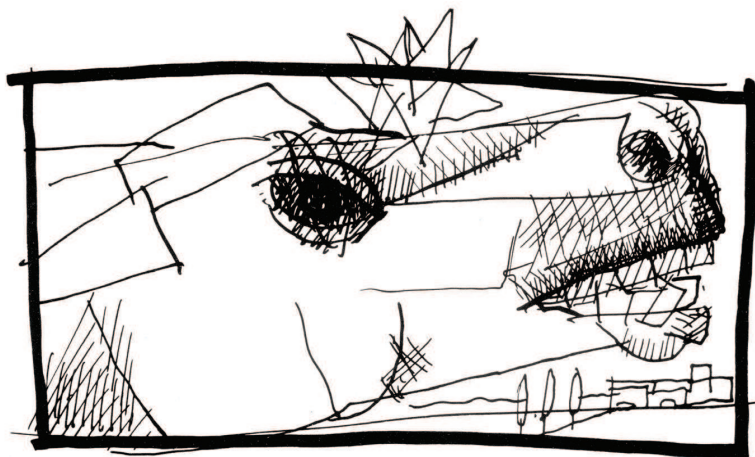
A technika-kritika vonatkozásában leginkább hangsúlyos *Búcsúzik a lovacska* szintetizáló igényű vers, melyben a költő az emberiség jövőjének vízióját alkotja meg a technikai civilizáció egyre nagyobb mértékben érvényre jutó folyamatainak és tendenciáinak fényében. A lírai én a valóság egészével történő számvetésekor szembesül azzal a ténnyel, hogy a gépi civilizáció előretörése és a modern technológia térhódítása súlyosan veszélyezteteti a klasszikus humanista értékeket. Az emberi létmód alapját jelentő szilárd, önértékekkel bíró formák és szabályok szétzúzódnak, felaprózódnak. E jelenség a költő életének keretét biztosító történelmi és társadalmi korszak

Utcán, 1960-as évek eleje (Magántulajdon)

legjellemzőbb sajátosságának tekinthető. A versek társadalmi háttérét a nyugati kultúrkör nagyvárosi életvitele képezi, amely az emberi létmód valamennyi szegmensét gyökeresen átformálta: a gépi működés egyre nagyobb mértékben érvényesülő, mindent átható mechanizmusa háttérbe szorítja az autentikus emberi megnyilvánulásokat: az ember és a gép közötti ontológiai határvonal egyre inkább elmosódik, illetve eltűnik. E lét-

élmény alapját azon filozófiai gondolatok képezik, melyek az ipari társadalom európai kiteljesedésének tetőpontján születnek meg. A versek szociológiai és bölcséleti háttere tekintetében Georg Simmelnek a nagyváros szellemi életéről írt nagyhatású esszéje, valamint Martin Heidegger *Kérdés a technika nyomán* című műve tekinthető iránymutatónak. Az említett gondolkodók a modern életvitelnek az individuumra gyakorolt

Nagy László: *Lófej*, 1966, tusrajz náddal (Magántulajdon)

összetett és ellentmondásos hatásait vizsgálják annak érdekében, hogy megragadják az új szituációk közé helyeződött emberi lét lényegét. Ennek legfontosabb mozzanata a felgyorsult és sok esetben rendszertelenné vált életmód, amely az egyén életéből számúzi annak lehetőségét, hogy a külső természetben, valamint saját szubjektivitásának belső szférájában maradandó értékeket leljen fel. Az elemzett költemények tükrében mindezen tendenciákból az a következtetés vonható le, hogy a technikai valóság felszámolja a humanitás alapvető értékeit: „Én ember akartam lenni / az lesz hirtelen a gép / titeket másol / [...] elrabolva agyaktokat, szíveteket”. Ezt az állapotot tükrözik az elidegenedés és a sivárság érzetét kifejező nyelvi és képi alakzatok: „szikla lett a zene / a tánc és ital”; „mert idomom, szervezetem / mérnöki ábra már [...] csoda / fém-gyomor”. E folyamatok egyben az embernek a természet idilli egységéből való kiszakadását idézik elő. Ennek elsődleges oka az élet szabad, kreatív spontaneitásának merev, mechanikus szabályszerűségei közé kényszerítése, amely a globális civilizáció terjeszkedésének szembetűnő kísérőjelensége. Ily módon az elgépiesedés megbontja az ember és a természet között eredendően fennálló harmonikus egyensúlyt, és az egyént idegenné, meghasonlottá teszi környezetének világában.

Ebben a szituációban a lírai szubjektum számára egyetlen lehetőség kiút körvonalazódik a *condition humaine* integritásának megmentése érdekében: a technika által eluralt emberi valóság dehumanizált szférájából vissza kell térnie a természet romlatlan, harmonikus és egészséges birodalmába. A költő én aggódva tekint az emberiség lehetséges jövőjére. Motívikus párhuzam fedezhető fel Juhász Ferenc *Az éjszaka képei* című, szintén a '60-as években született, az oratórium zenei szerkezetét tükröző költeményével,

melyben az emberiség végső pusztulásának, illetve fennmaradásának dilemmája a nukleáris katasztrófák posztumán végállapotába helyezve kerül ábrázolásra. E mozzanat is a két költői életmű szoros kapcsolataról tanúskodik. Az elemzés tárgyát képező költemények megértéséhez fontos háttér-információként járul hozzá a hidegháborús világtörténelmi helyzet és az atomkorszak, melynek keretei között a hadászati technológia rohamos fejlődése nyomán állandósuló feszültség és fenyegetettség mellett a hideg, érzéketlen racionalitás általános jellemvonásként az emberi létvilág összes aspektusára kiterjed. Ennek fényében az elemzett versek közös jellemzőjeként emelhető ki, hogy bennük a költő az emberi élet jövőbeli lehetőségeivel és veszélyeivel a krízishelyzetként megjelenő történelmi háttér tükrében vet számot. A *Himnusz minden időben* című vers szemléletes képekben ábrázolja e kontextust: „Béta-sugárban reszkető, / Sok-fejű kölyket elvető [...]” Amennyiben a tényleges történelmi állapot „látletét” a költeményekben egyöntetűen kifejeződő morális felelősség és szerepvállalás imperatívuszaira tekintettel vesszük szemügyre, megállapítható, hogy a költő életeréül szolgáló társadalmat átható közöny, érzéketlenség és elidegenedés egzisztenciális alaptapasztalatként jelenik meg. Nagy László költői énjének vezérlő elve a természetellenes gépi világ fojtogató börtönéből való kitörés kísérleteként értelmezhető, amely a költőt az embertelen körülmények ellenében ható erkölcsi szerepvállalásra készíti. Az individuum és a természet közti ontológiai kettészakítottság ily módon ismét harmonikus egészé áll össze: az én és a kozmosz egységévé. Ennek kapcsán a rousseau-i társadalomfilozófia egyik fő gondolati álláspontja is kiolvasható a versből.

A *Menyegző* című műben a lírikus legfontosabb feladata az élet spontán szabadságát és ebből fakadó örömét el-

pusztító sivárság elleni lázadás, amely a vers befejező szakaszának eksztázis-szerű beszédmódjában nyilvánul meg a magyar költészet konvencióinak radikális felbontása révén. A szélsőségek igenlése azonban egyértelműen a humanista értékek védelme iránti állhatatos elköteleződés jegyében történik. Rendkívül hangsúlyos eleme a versnek a régi, mind nagyobb mértékben háttérbe szoruló, eredeti formájukban visszahozhatatlan értékek iránti nosztalgia, amely a pusztulás látszólag visszafordíthatatlan folyamata közepette a remény lehetőségét villantja fel.

Érdekes irodalomtörténeti összefüggés tárulhat fel abban az esetben, ha a 20. századi magyar irodalom technika-felfogását, melyet túlnyomórészt a pesszimista és fatalista hangvétel jellemez, összevetjük a futurizmus, konkrétan Marinetti dicsőhimnusz-hangvételű verseivel – mindezek mellett az *Óda a verseny-automobilhoz* című költeménnyel, melyben a transzcendens magasságba emelt gépiesség alapozza meg az emberi élet egészét, valamint az egyénnek a világgal kialakított viszonyát.

A kiindulópontként rögzített problémát a hivatkozott versek alapján megvilágító elemzések eredménye az a végkövetkeztetés, hogy Nagy László költői munkásságának érett korszaka az ember és a világ viszonyára vonatkozóan komplex, a szűk értelemben vett irodalmi kontextuson túlmutató jelentéstartalmakat hordoz. Ily módon fontos szerep illeti meg a posztmodern világállapot szüntelenül változó, bonyolult valóságának értelmezésében.

Kondor Béla illusztrációja Nagy László *Búcsúzik a lovacska* című verséhez (Nagy László: *Arccal a tengernek. Versek, 1944–1965*, Szépirodalmi, 1966)